

**Volgens psychologe Martine Delfos ligt de kunst van het horen en verhoren van kinderen in goed communiceren. Wat goed communiceren met kinderen inhoudt, legt zij in dit artikel uit. Zij richt zich daarbij niet alleen op situaties waar kinderen worden verhoord in het kader van bijvoorbeeld een politie-onderzoek.**

## Communiceren met kinderen

# De kunst van het horen van kinderen

*Martine Delfos*

We praten in het algemeen dagelijks met kinderen. Toch leren we er nauwelijks van. In de communicatie met kinderen slaan volwassenen regelmatig de plank mis, maar kinderen zijn hoopvol en vol levensmoed en geven de volwassene keer op keer een kans. In het horen en verhoren van kinderen ligt het nog gevoeliger. Daar zijn de belangen niet altijd even helder en niet gelijkwaardig. De volwassene wil iets van het kind krijgen en heeft de neiging daar niet al te duidelijk over te zijn, want dan zou het kind gestuurd worden en zijn de antwoorden misschien niet betrouwbaar. Het kind loopt tijdens het verhoor vaak geblinddoekt door een moeras en niemand die hem of haar de meest wezenlijke informatie geeft, die nodig is om zijn of haar weg te vinden.

### Attitude en techniek

Gespreksvoering met kinderen begint bij de attitude die de gespreksvoerder aanneemt. Die attitude moet er een zijn van respect en bescheidenheid. De persoon die het gesprek voert, moet ervan overtuigd zijn dat kinderen iets te vertellen hebben en dat ze het willen vertellen. De vraag is dus niet of kinderen een mening hebben of over informatie beschikken, maar hoe met kinderen gecommuniceerd kan worden om die mening te weten te komen en die informatie te verkrijgen.

Naast een respectvolle en bescheiden attitude zijn er communicatievoorwaarden voor gesprekken met kinderen te formuleren, zoals aandacht voor het combineren van praten en spelen of aandacht voor het eigen verhaal van het kind. Van groot belang is ook metacommunicatie, het communiceren over de communicatie. Zinnetjes als: *“Ik begrijp je nog niet, maar we gaan gewoon door en dan lukt het ons vast”* of *“Het is wel stil, misschien weet je niet dat ik op een antwoord zit te wachten”*. Metacommunicatie kan stroef verlopende communicatie weer op gang helpen.

Naast communicatieve en metacommunicatieve voorwaarden is ook de aard van de vraag van invloed op de kwaliteit van een gesprek met kinderen. Iedere leeftijd kent zijn eigen kenmerken van communicatie. In het model van gespreksvoering met kinderen (zie kader op pagina 14-15) staat per leeftijd beschreven welk soort vragen het beste gesteld kunnen worden. Het verschilt per leeftijd of open of gesloten vragen geschikt zijn, of suggestieve vragen vermeden moeten worden en of jonge kinderen beter ruimtelijke vragen (“Hoe zag het er daar uit?”) of temporele vragen (“Wanneer was dat?”) kunnen beantwoorden. In het model wordt aan de hand van zes onderwerpen (metacommunicatie,

vorm, verbale aspect, non-verbale aspect, vraagtechnieken, motivatie) voor iedere leeftijdscategorie (vier tot zes jaar/ zes tot acht jaar/ acht tot tien jaar/ tien tot twaalf jaar) beschreven wat de kenmerken van de communicatie op die leeftijd zijn en wat nodig is voor een goede communicatie.<sup>1</sup> Ook voor pubers en adolescenten is een dergelijk communicatiemodel ontworpen waar leeftijdsgevoelige kenmerken staan (zie kader op pagina 14-15).<sup>2</sup> Deze techniek heeft echter alleen zin als de attitude gebaseerd is op een oprechte behoefte aan wederzijds contact. In verhoorsituaties ligt dit ingewikkelder, alhoewel ook dan oprechte interesse in het kind een voorwaarde is.

In communicatie speelt het non-verbale een belangrijke rol. Jongens zijn sterk in het non-verbale. Ze drukken met heel hun lichaam protest uit of schreeuwen hun trots uit door op een berg te klimmen. Ze relativeren door de draak met dingen te steken en gebruiken humor zowel om contact te maken als om mensen op afstand te houden.

Taal is voor kinderen, voor jongens nog meer dan voor meisjes, een instrument om mee te spelen en om taalgrapjes mee uit te halen, om letterlijke en figuurlijke betekenissen te toetsen en om het belang van seksualiteit te benadrukken door overal een dubbelzinnige betekenis in te zien. Jongens communiceren met hun lichaam, meisjes hebben wat dat betreft een ‘taalachterstand’. Bij het horen van kinderen is het dus belangrijk rekening te houden met sekseverschillen en bij jongens en meisjes aandacht te besteden aan het evenwicht tussen taal en non-verbaal en lengte en luchtigheid van spreken.

### Omstandigheden

Kinderen zijn bereid met volwassenen te praten, zodra zij het gevoel hebben dat zij respectvol worden behandeld en dat zij serieus worden genomen. Kinderen moeten weten wat de volwassene nu eigenlijk wil. Wat de bedoeling van het gesprek is en vooral of zij zich met hun mening en hun gevoelens veilig kunnen voelen bij deze man of vrouw. Gekscherend zouden we kunnen stellen dat volwassenen de neiging hebben om met kinderen op de meest ongeschikte wijze te communiceren:

1. zittend;
  2. elkaar diep in de ogen kijkend;
  3. zo snel mogelijk het zware onderwerp op tafel brengen;
  4. kinderen moeten daarna blij en tevreden zijn om de volwassene te laten geloven dat hij of zij het gesprek goed heeft gedaan.
- Kinderen hebben de neiging om een gesprek met volwassenen

aan te knopen onder volgens de volwassene de meest ongelukkigste omstandigheden:

1. als de volwassene iets aan het doen is, zodat hij of zij niet zo intens op het kind gericht is: bijvoorbeeld afwassen of autorijden;
2. naast elkaar zittend of staand, zodat er niet zo intens gekeken wordt;
3. het niet te lang over het moeilijke onderwerp hebben; het gesprek doorspekken met luchtige onderwerpen, zodat de spanning niet te hoog oploopt;
4. na het gesprek gauw weggaan om even uit te kunnen razen.

Het is wijs van kinderen om gesprekken over gevoelig en pijnlijke onderwerpen zo aan te pakken. Juist dan wordt het onderwerp recht gedaan en zal men de spanning van het gesprek aan kunnen. In gespreksvoering laten kinderen zien dat ze goed om kunnen gaan met stress. Ze pakken een onderwerp stukje voor stukje aan, even de teen in het water, even voelen of die ander in staat is het onderwerp te dragen en dan weer de tijd nemen om het onderwerp uit te laten rijpen.

In het horen en verhoren van kinderen, zeker jonge kinderen, is het dan ook belangrijk dat afwisseling van praten, bewegen en spelen mogelijk is. Het is verstandig van te voren de hoor- of verhoorsituatie zo in te richten of zo te kiezen dat de mogelijkheden voor bewegen aanwezig zijn en er materiaal aanwezig is voor spel. Kinderen hebben de reputatie ongeduldig te zijn, maar scherpe observatie leert dat zij zeer geduldig zijn en keer op keer bereid zijn om volwassenen een nieuwe kans te geven. Het ongeduld van kinderen hangt voor een belangrijk deel samen met het niet juist behandeld worden, en net als volwassenen hebben ze er dan niet zo'n zin meer in. Ervan uitgaan dat het kind iets te vertellen heeft en in feite graag zijn of haar verhaal kwijt wil, is zeer bevorderlijk voor het stimuleren van vertellen.

### Gesprekscaders

De kwaliteit van de gespreksvoering met kinderen is sterk afhankelijk van de kennis die het kind heeft over de aard van het gesprek,

zo blijkt uit onderzoek van Elbers (1991).<sup>3</sup> Kinderen moet weten wat het gesprekskader is. Ze moeten van te voren te horen krijgen wat de bedoeling van het gesprek is, wat ermee gedaan zal worden en wat de regels zijn. Zeker bij jonge kinderen is dit erg belangrijk, omdat zij nog weinig kennis over gesprekskaders hebben. In verhoorsituaties geldt dit wellicht in nog sterkere mate. Kinderen zijn bijvoorbeeld gewend om door volwassenen geholpen te worden in een gesprek. De volwassene neemt de verantwoordelijkheid van een gesprek al gauw op zich, bepaalt het onderwerp en het verloop van het gesprek. In het horen van kinderen is het juist de bedoeling dat het kind de verantwoordelijkheid over het gesprek neemt. Maar daarvoor is nodig dat de volwassene die verantwoordelijkheid aan het kind geeft. Volwassenen gaan er al snel vanuit dat het kind de gespreksregels kent. Alleen wanneer het heel jong is, worden regels aan het kind uitgelegd en geleerd. Aan een peuter worden regels uitgelegd zoals het 'niet voor je beurt praten', maar al snel wordt het kind geacht de regels te kennen en worden ze niet meer expliciet gemaakt. Alleen in corrigerende of bestraffende zin krijgt het kind nog te horen wat de regels zijn. De sociale codes voor gespreksvoering worden vaak eenzijdig uitgelegd aan kinderen, namelijk hoe zij zich aan volwassenen moeten aanpassen: "Wees stil als ik praat. Voor kinderen is het nemen van verantwoordelijkheid in een gesprek dan ook niet voor de hand liggend.

Kinderen presteren beter als de sociale codes van het gesprek uitgelegd worden. Door aan het kind te vertellen dat er vragen gesteld gaan worden waar de volwassene zelf het antwoord niet op weet, wordt voor het kind duidelijk dat de volwassene dus ook niet kan helpen bij het geven van het antwoord. Een aardig voorbeeld hiervan vormt het onderzoek waarin kinderen van zeven, acht, tien en elf jaar met een lichte verstandelijke beperking goed presteerden in het zich herinneren van kenmerken van een gebeurtenis. Zij bleken weinig gevoelig voor suggestie. Dit hangt mogelijk samen met de duidelijke uitleg in dit onderzoek over het gesprekskader. Benadrukt werd bijvoorbeeld dat de kinderen niets moesten verzinnen en dat het niet erg was als ze sommige dingen vergeten waren. Onbetrouwbaarheid van jonge kinderen wanneer

leeftijdsgroep	4-6 jaar	6-8 jaar	8-10 jaar
<b>1. METACOMMUNICATIE</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Uitleg gesprekskader</li> <li>• Belang mening benadrukken</li> <li>• Veel metacommunicatie</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Uitleg gesprekskader</li> <li>• Belang van mening benadrukken</li> <li>• Veel metacommunicatie</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Benoemen gesprekskader</li> <li>• Veel metacommunicatie</li> </ul>
<b>2. VORM</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Spelen en praten</li> <li>• 10 à 15 minuten verbaal</li> <li>• Non-verbale spelvormen</li> <li>• Familievoorbeelden gebruiken</li> <li>• Spel aanhouden bij vermoeidheid</li> <li>• Niet te lang stilzitten</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Praten en spelen</li> <li>• 15 à 20 minuten verbaal</li> <li>• Verbale spelvormen</li> <li>• Vrienden als voorbeelden gebruiken</li> <li>• Niet te lang stilzitten</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Praten, soms spelen</li> <li>• Half uur tot drie kwartier verbaal</li> <li>• Vrienden gebruiken in navragen</li> </ul>
<b>3. VERBALE ASPECT</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Kort en concreet, moeilijke woorden vermijden</li> <li>• Hulp bij formuleren</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Kort en concreet, moeilijke woorden vermijden</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Concreet, moeilijke woorden uitleggen</li> </ul>
<b>4. NON-VERBALE ASPECT</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Veel non-verbaal</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Non-verbale communicatie</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Benoemen op non-verbale communicatie</li> </ul>
<b>5. VRAAGTECHNIEN</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Open en gesloten vragen</li> <li>• Gesloten vraag niet op hoofdonderwerp</li> <li>• Suggestieve vragen vermijden</li> <li>• Open vraag naar hoofdonderwerp, doorvragen op details</li> <li>• Gebeurtenissen ruimtelijk</li> <li>• Vragen gevarieerd herhalen, niet samenvattend vragen</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Gesloten vragen vermijden</li> <li>• Suggestieve vragen vermijden</li> <li>• Open vragen naar hoofdonderwerp, doorvragen op details</li> <li>• Meer ruimtelijk dan temporeel</li> <li>• Vragen gevarieerd herhalen, niet samenvattend vragen</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Open afwisselen met gesloten vragen</li> <li>• Suggestieve vragen vermijden</li> <li>• Sociaal wenselijke antwoorden voorkomen</li> <li>• Ruimtelijk en temporeel doorvragen</li> <li>• Samenvatten voor structuur</li> </ul>
<b>6. MOTIVATIE</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Gedurig aan motivatie werken</li> <li>• Materiële belonging</li> <li>• Afronding op spanningsboog</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Gedurig aan motivatie werken</li> <li>• Materiële belonging</li> <li>• Afronden op onderwerp</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Motivatie controleren</li> <li>• Goedkeuring op codes van maatschappij</li> <li>• Afronden op onderwerp</li> </ul>

ze als getuigen in verhoren functioneren, is volgens Elbers (1991) voor een belangrijk deel gebaseerd op de misverstanden die ontstaan als het kind de regels van het gesprek niet kent.

### Loyaliteit

Tevens is het belangrijk dat de gespreksvoerder weet om te gaan met loyaliteit. Kinderen zijn loyaal, zeker naar hun ouders. Die loyaliteit is niet een puur charitatieve activiteit. Het kind heeft de loyaliteit nodig om de ouder aan zich te binden. Een onbekende ouder kan vaak op aardig wat loyaliteit rekenen, juist omdat het kind er niet mee verbonden is en zich ermee wil verbinden. Want als je eigen ouders je niet willen, hoe moet je dan in de wereld emotioneel overleven? Kinderen willen wel kritiek op hun ouders geven en wel de vreselijke gebeurtenissen vertellen, maar dan willen ze zich veilig voelen en dat hun ouders bij de luisteraar veilig zijn. Om een voorbeeld te geven:

Halima is zes jaar oud en ze heeft de moord op haar moeder door haar vader meegemaakt. De politie weet wat het moordwapen is, en wil de toerekeningsvatbaarheid van de man onderzoeken. Ze vragen Halima hoe vaak haar vader met dat wapen gestoken heeft. Ze staan er niet bij stil dat het kind dat niet registreert tijdens de moord en dat ze daar in haar herinnering ook niet naartoe wil. De politie realiseert zich niet dat Halima de deskundige is en alles over de toerekeningsvatbaarheid van haar vader weet. De kunst is om zodanig te praten dat ze haar verhaal kwijt kan. Halima krijgt speltherapie en tijdens de therapiesessie zegt de therapeut:

*“Ik vind het stom dat jouw mama dood is, dat is niet leuk voor jouw mama. Het is stom dat jouw mama dood is, dat is niet leuk voor jou. Het is stom dat jouw papa jouw mama doodgemaakt heeft, dat is niet normaal. En ik weet zeker dat jouw papa dat ook niet normaal vindt”.*

Meteen daarna, als een kanonskogel zegt Halima in een ademteug het volgende:

*“Toen papa nog bij ons woonde, is hij een keer in mijn slaapkamer gekomen en toen heeft hij gezegd dat er een stemmetje in zijn hoofd zat die zei dat als mama weg zou gaan, hij mama dan dood zou moeten maken”.*

De taal in dit voorbeeld is opgeweld tijdens het spel. Het is de taal van kinderen, geen hulpverlenerstaal. In wat de therapeut zegt, past ze in feite meervoudige partijdigheid toe. Ze gaat achter de moeder, achter het kind en achter de vader staan. Ze is loyaal naar alle partijen, juist dit maakt het mogelijk dat het kind vertelt wat er is gebeurd.

### Tot slot

Om te voorkomen dat een kind tijdens het horen of verhoren zich voelt alsof het geblinddoekt door een moeras loopt, moet de persoon die het gesprek met het kind voert aan een aantal vereisten en voorwaarden voldoen. Het horen en verhoren van kinderen vergt ten eerste een juiste attitude, een respectvolle en bescheiden houding. Daarnaast dient de gespreksvoerder te beschikken over communicatietechnieken, vaardigheden om met kinderen te kunnen communiceren. Ook moet de gespreksvoerder er voor zorgen dat de omstandigheden zodanig zijn dat gesprek en beweging afgewisseld of gecombineerd kunnen worden. Van wezenlijk belang is ook dat hij of zij aan het begin van het gesprek de gesprekskaders uitlegt. Ten slotte is het belangrijk dat de gespreksvoerder weet om te gaan met loyaliteit.

Dr. Martine F. Delfos is psychologe. Zij werkt als therapeut, wetenschappelijk onderzoeker en publiceert. Zij schreef onder andere handboeken over communiceren met kinderen en communiceren met pubers. Informatie over haar werk is te vinden op: [www.mdelfos.nl](http://www.mdelfos.nl)

### Noten

1. Delfos, M.F. (2002-2005). *Luister je wel naar mij? Gespreksvoering met kinderen tussen vier en twaalf jaar*. Amsterdam: SWP.
2. Delfos, M.F. (2005). *Ik heb ook wat te vertellen! Communiceren met pubers en adolescenten*. Amsterdam: SWP.
3. E. Elbers (1991). Context en suggestie bij het ondervragen van jonge kinderen. In: *Gezin*, 3, 234-243.

10-12 jaar	12-14 jaar	14-16 jaar	16-18 jaar
<ul style="list-style-type: none"> <li>• Benoemen gesprekskader</li> <li>• Matig metacommunicatie</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Regels gespreksvoering noemen</li> <li>• Deskundigheid benadrukken</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Om te verbinden</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Intentie en gelijkwaardigheid</li> </ul>
<ul style="list-style-type: none"> <li>• Praten</li> <li>• Een uur verbaal</li> <li>• Eventueel met vriend(in)</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Praten: kort</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Praten: to the point</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Praten: lang maar onder voorwaarden</li> </ul>
<ul style="list-style-type: none"> <li>• Concreet en abstract, moeilijke woorden uitleggen</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Ervaring met praten om communicatie te verfijnen</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Eerder debat dan uitwisseling</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Verbaal kanon</li> <li>• Wat de adolescent zegt in een groter geheel plaatsen</li> </ul>
<ul style="list-style-type: none"> <li>• Benoemen non-verbale communicatie</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Signalen van onzekerheid</li> <li>• Astand creëren</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Signalen van verzet</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Signalen van ongeduld</li> <li>• Lichamelijke ondersteuning mogelijk</li> </ul>
<ul style="list-style-type: none"> <li>• Open vragen</li> <li>• Doorvragen</li> <li>• Suggestieve vragen om sociaal wenselijke antwoorden te voorkomen, verder vermijden</li> <li>• Ruimtelijk en temporeel doorvragen</li> <li>• Samenvatten door structuur</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Open vragen doen vooraf gaan van gesloten vragen</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Meer open vragen</li> <li>• Eerder vragen dan vertellen</li> <li>• Deskundigheid naar buiten halen</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Open vragen</li> <li>• Doen ontdekken</li> </ul>
<ul style="list-style-type: none"> <li>• Motivatie herhalen, niet gedurig</li> <li>• Goedkeuring in de zin van goed mens zijn</li> <li>• Afronden op tijd en onderwerp</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Sociale wenselijkheid</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Belangstelling</li> </ul>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• Wederzijdsheid, gelijkwaardigheid</li> </ul>